

УДК 37:504

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЗАРУБІЖНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Марія Швед

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Дорошенка, 41, 79000 Львів, Україна*

Розкрито теоретичні аспекти змісту, мети, методів і форм екологічної освіти провідних зарубіжних країн, проаналізовано їхню практичну реалізацію. Сформовано базово-концептуальні моделі екологічної освіти, умови функціонування екосистеми та з'ясовано роль екології у розвитку ціннісних орієнтацій людини. Проаналізовано основні тенденції розвитку екологічної освіти зарубіжних країн.

Ключові слова: екологічна освіта, екологічна культура тенденції розвитку, концептуальні моделі, екосистеми, світовий досвід.

Усвідомлення необхідності дбайливого ставлення до природних цінностей відоме здавна. Ще в Древньому Єгипті, країнах Сходу в епоху розвитку азіатських культур виконання різних робіт з використанням природних ресурсів супроводжувалось роз'ясненням необхідності захисту ґрунтів від ерозії, збереження біологічних ресурсів для відтворення господарського потенціалу. Народи Месопотамії, Єгипту, Середньої Азії досягли певних успіхів в економічному розвитку насамперед завдяки раціональному використанню водних і земельних ресурсів.

З розвитком продуктивних сил і вдосконаленням виробництва ідеї охорони навколишнього середовища набувають ширшого практичного значення і розповсюдження. У деяких країнах, зокрема, Київській Русі, Польщі, Литві, Данії, Швейцарії видаються спеціальні укази про охорону рідкісних звірів, зникаючих видів птахів [1, с.12].

У процесі розвитку виробничих відносин і технічного прогресу значно розширилися можливості використання природних ресурсів, а разом з тим – поширення природоохоронних знань. У 1913 р. в Берні (Швейцарія) відбулась Міжнародна конференція з питань охорони природи. Рекомендації, вироблені під час її роботи, дали поштовх до розроблення міжнародних правових норм у галузі охорони довкілля та екологічної освіти.

Зазначимо, що у 1948 р. з ініціативи ЮНЕСКО була створена Міжнародна спілка охорони природних ресурсів (МСОПР), яка одним із своїх завдань визначила поширення знань про природу, важливість збереження і відтворення її багатств. Постійна комісія з питань освіти

розгорнула активну просвітницьку діяльність у галузі охорони природи у багатьох країнах.

Після конференції ООН з питань навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992) країни світу активно налагоджують розроблення довготривалих економічних програм, які ґрунтуються на необхідності впровадження сучасних технологій, пошуку взаємоузгоджених підходів до розв'язання екологічних проблем, освоєнні ідеології загальнолюдських цінностей, переході до нового способу життя [4].

Проблема гармонізації стосунків людини і природи постала наріжним каменем численних педагогічних концепцій минулого. Сучасна практика освітніх досліджень також приділяє особливу увагу проблемі розвитку екологічної освіти за рубежом. Різні аспекти дослідження цієї проблеми висвітлені в працях А.Осаму (історичні аспекти екологічної освіти), О.Дрейера (проблеми екологічної підготовки вчителів у США), М.Бауера (методологія екологічної освіти за рубежом), В.Червонецького (специфіка екологічної освіти у країнах Заходу та США), Н.Шкарбана (мета і принципи екологічної освіти в країнах Європи) тощо. Оскільки сучасний природний і соціальний світ є надзвичайно динамічний і чутливий до зовнішніх впливів, змінюється і ставлення до нього людини, її екологічна орієнтація, світогляд і культура. Саме аналізу тенденцій цих змін в екологічній освіті й присвячене наше наукове дослідження.

Незважаючи на те, що теорія екоосвіти в загальних рисах єдина для всіх країн, однак рівень її розроблення й практичного впровадження суттєво залежить від історичних передумов, ментальності та соціально-економічного стану конкретної держави.

Проведений аналіз дав змогу ознайомитися з основними методологічними та дидактико-методичними моделями екологічної освіти, розкрити їхні загальнонаукові та соціокультурні підстави та принципи, порівняти їхню ефективність функціонування та евристичні можливості кожної з них. За основу класифікації взято особливості формування змісту освіти і виховання, наявний арсенал форм, методів, засобів та інституцій, що забезпечують реалізацію національних програм у галузі охорони навколишнього середовища.

Найпоширенішою є *гносеологічна* модель, яка була сформована на основі втілення ідеалів класичного раціоналізму, з його визнанням всесильності людського розуму та всеосяжності науки. Мова йде про таку організацію екологічної освіти, за якою досягнення мети передбачається здійснити шляхом цілеспрямованого пізнання в рамках освітнього процесу, екологічної реальності.

Наріжним каменем усієї системи екологічної освіти в цій моделі є пізнання законів природи і суспільства, оскільки визначальною причиною

екологічної кризи є невідповідність шляхів соціально-технічного розвитку і законів еволюції біосфери [2, с.8]. Яскравими представниками цієї моделі є такі країни: Польща, Румунія, Білорусія, Казахстан.

У рамках цієї моделі метою екологічної освіти є формування системи наукових знань, поглядів і переконань, що забезпечують відповідальне ставлення людини до природного довкілля. Зміст екологічної освіти нині характеризується такими напрямками: інформація, екологізація, гуманізація. Побуває думка, що ефективність екологічної освіти залежить від наявності інтегрованих екологічних курсів, зміст яких має включати питання глобальної екології, природокористування, екології людини і соціальної екології. Важливою передумовою інтегрального підходу в екоосвіті є формування екологічної культури.

У США, Німеччині, Франції, Бельгії, Нідерландах, частково Чехії і Болгарії набула поширення *гносеологічно-діяльнісна* модель, яка окрім пізнавальної активності, передбачає елементи практичної роботи, спрямованої на охорону навколишнього середовища.

Провідні американські спеціалісти в галузі екологічної освіти підкреслюють доцільність міжпредметних координацій та інтеграції екологічних знань тому, що міжпредметний підхід, на їхню думку, передбачає взаємну узгодженість змісту і методів розкриття законів, принципів і способів оптимальної взаємодії суспільства з природою на всіх рівнях екологічних знань.

У практиці американських шкіл міжпредметність екоосвіти забезпечують програмами навчання, які передбачають уведення інформації з питань охорони навколишнього середовища в усі навчальні предмети шкільного курсу і встановлення зв'язку між природничими і гуманітарними дисциплінами, інтеграцію програм з екоосвіти, що охоплює всі періоди навчання – від дитсадка до випускного класу [3, с.35]. Термін шкільного навчання триває 12 років. Уніфікованої програми з питань екології немає, для кожного з 50 штатів її розробляють окремо, враховуючи історичні традиції.

Екологічна освіта в США має два рівні: екологічний і природоохоронний. Вони тісно пов'язані між собою і взаємодоповнюють один одного. Екологічний рівень охоплює питання природної динамічної рівноваги, організації біосфери, спадковості, адаптації, змін у природі. А в природоохоронному рівні звернено увагу на питання раціонального природокористування, охорони природи, впливу людини на навколишнє середовище. Складовою частиною змісту освіти є уміння і навички. Їх ділять на індивідуальні і пошукові. Перші сприяють ефективному осмисленню екологічних знань, другі спрямовані на оволодіння учнями та студентами методами самостійних творчих наукових досліджень.

Тому в практиці роботи загальноосвітніх шкіл багато уваги приділяється польовим роботам, організації польових таборів, обладнанню спеціальних шкільних ділянок, що є природними лабораторіями з комплексом навколишнього природного середовища. Викладацька робота спрямована в основному на розвиток у дітей вміння мислити самостійно, знаходити шляхи вирішення проблем, пов'язаних з охороною природного довкілля.

В країнах Західної Європи проводяться спеціальні заняття з дітьми для ознайомлення їх з рослинами, тваринами, середовищем, де вони мешкають. Під час розв'язання екологічних проблем у дітей виховується творча і ділова активність, екологічно грамотна поведінка.

В Німеччині широко використовуються сучасні досягнення науки і передового досвіду в розробленні концепції екологічної освіти і виховання. Так, беручи за основу програму ЮНЕСКО "Людина і біосфера", розробляють модель *формування відповідальності за стан навколишнього середовища* і шляхи її інтеграції зі шкільними програмами [7, с.5].

Питання природоохоронної тематики входять до програм багатьох навчальних дисциплін. Передбачають екологічне навчання у вигляді спецкурсів, спеціальної підготовки в рамках наукових і технічних громадських організацій, вищих навчальних закладів промислових підприємств, місцевих рад, видавництв, а також навчання дорослих під час проведення науково-популярних програм радіо, телебаченням й іншими сучасними засобами масової інформації. З метою вдосконалення системи екологічної освіти створені й успішно функціонують експериментальні екологічні станції і національні парки [8, с.750].

У Франції предмети з охорони природи і навколишнього середовища входять до програми учнів середніх шкіл, ліцеїв, коледжів, центрів професійної освіти. Окремі теми з охорони природи вводять також до предметів, на яких вивчають сільське господарство і суміжні дисципліни. Процес теоретичного засвоєння наук тісно пов'язаний з практичними роботами в сільському господарстві, оскільки більшість таких навчальних закладів знаходиться в передмісті.

У деяких країнах реалізується *пізнавально-ціннісна* модель екологічної освіти, згідно з якою освоєння новітніх знань про природу та її охорону поєднується з традиційними цінностями суспільства, виробленими у процесі етнічної історії минулих поколінь. Особливих успіхів у реалізації такої моделі досягнуто в деяких азійських країнах: Китаї, Кореї, Таїланді, особливо – Японії [5].

Метою екологічної освіти, на думку японських спеціалістів, є формування цілісної особистості, яка матиме чітку позицію до проблем охорони природи. Вони доводять необхідність вивчення навколишнього

середовища у взаємозв'язку з повсякденним життям людини і виділяють такі елементи екологічної освіти: виховання у людини розуміння цінності природи та її ресурсів; прищеплення екологічної моралі, почуття любові до природи через спілкування з нею; формування громадської думки щодо необхідності дотримання гармонії між діяльністю людини і навколишнім середовищем; виховання в кожного громадянина прагнення до поліпшення природного довкілля [6, с. 22].

Екологічна освіта в Японії охоплює початкову, середню і вищу школи. Освітні програми складають за методом “калейдоскопа”. В них виділяють сім основних складових елементів освіти. Серед них головними є: а) вивчення природи; б) дослідження міст і сіл в аспекті взаємодії людини з природою; в) формування у людини правильного ставлення до природи, життя, цінностей і моралі на основі знань, отриманих після засвоєння елементів “а” і “б”.

Інформаційно-особистісна модель спрямована на розвиток ідеї самодостатньої особистості учня у всіх її сутнісних та унікально-неповторних вимірах. Яскравим представником цієї моделі є екологічна освіта в Англії.

Питання екологічної освіти, яким надають важливого значення в Англії, записані у Державній національній програмі, де екологічний матеріал поділений на 17 цільових розділів, які входять у кожний з навчальних предметів. Для англійських середніх шкіл характерна організація міжпредметних курсів. Серед них “уроки охорони природи”, “гуманітарні уроки”. В них задіяні декілька предметних кафедр: географії, історії, біології, англійської мови, хімії і фізики. Проведення занять з цих курсів пов'язане з такими організаційними компонентами, як об'єднання декількох коротких уроків, використання різноманітних джерел навчальної інформації.

Великого значення англійські педагоги надають практичній діяльності молоді. Тому в багатьох школах створюють живі куточки, влаштовують шкільні метеорологічні станції, організують зелені насадження, екскурсії в парки, на ферми, в заповідники, музеї.

В різні історичні епохи в деяких країнах функціонувала *абстрактно-декларативна* модель екологічної освіти. Вона постає як знецінена та ацільова сукупність абстрактних приписів та рекомендацій. Освіта є усереднена та позбавлена конкретних механізмів трансформації фактів науки, зокрема, екології у світоглядні переконання. Вона характеризується такими ознаками: мета – загальні наміри; відсутність конкретного адресата; орієнтація на хибні концепції чи застарілі знання; невідповідність мети (намірів), з одного боку, та засобів (фахівців і коштів) – з другого.

Така модель частково характерна для країн колишнього Радянського Союзу, де наявна невідповідність екологічної ситуації спроможностям та зусиллям суспільства, спрямованим на поліпшення навколишнього середовища. Фінансова скрута в цих державах призвела до того, що

практично не діє економічний механізм забезпечення неперервної екологічної освіти, а лише висловлюються застереження щодо екологічної кризи та наміри щодо докорінного поліпшення якості довкілля.

Характерним для цієї моделі є те, що вона має тимчасовий характер і може трансформуватись у більш досконалі моделі за умови позитивного вирішення економічних проблем.

Просвітницько-валеологічна модель поєднує в собі цілеспрямоване засвоєння знань про навколишнє середовище, здоровий спосіб життя, прищеплення вміння знаходити у середовищі засоби для здійснення своїх основних прав – на здоров'я і сприятливе для існування довкілля, які поєднуються з жорсткою правничо-законодавчою системою карально-примусових засобів, що спонукають до охорони навколишнього середовища, суворой відповідальності за порушення існуючих норм. Вона характерна, зокрема, для Скандинавських країн.

Активний розвиток екологічної освіти у Скандинавських країнах розпочався з утворенням Кооперації діяльності з питань культури. Основою планування всієї роботи з освіти в галузі навколишнього середовища став норвезький проект, в якому визначена мета екологічної освіти: учні мають поважати і цінувати життя в усіх його проявах; розуміти залежність людини від навколишнього середовища і природних ресурсів; мати чітку уяву про проблеми природи сьогодення; знати права та обов'язки кожного громадянина і всього суспільства загалом до навколишнього середовища; набувати знань, навичок, умінь, щоб робити посильний внесок у розв'язання проблеми охорони природи.

У Норвегії і Фінляндії велику увагу звертають на екологічне навчання дітей молодшого шкільного віку. Наприклад, у Норвегії більшу частину часу відводять для спостережень за явищами природи у різні пори року на повітрі і в приміщенні, а також для проведення одноденних екскурсій. Працівники дитячих садків здобувають спеціальну підготовку. Вони вивчають екологію, навколишнє природне середовище і ресурси. Під час польових занять майбутні педагогічні працівники дитячих садків набувають знань про фотосинтез, взаємозв'язки між рослинами і тваринами, енергію, харчові ланцюги, про кругообіг речовин у природі і роль людини в навколишньому середовищі [10, с.20].

У Фінляндії систематичну дошкільну освіту з питань навколишнього середовища діти здобувають у спеціальних центрах, де відбуваються заняття одного дня. Програма занять включає вивчення предметів і явищ навколишнього середовища: відомості про рослини, тварин, людей, про кругообіг води в природі, про зміни пір року, про охорону довкілля. Вихователі використовують різні методи навчання, проводять екскурсії в

природу, застосовують ділові та імітаційні ігри, заохочують творчу діяльність дітей.

У школах Швеції викладають окремий предмет з охорони природи, який у початковій школі був запроваджений у 1919 році, а в середній ще раніше. Нині він розглядається як важлива частина наукової і соціальної освіти, інтегрує окремі шкільні предмети і не лише розкриває характер і об'єм проблем охорони природного середовища, але й прищеплює почуття відповідальності за його збереження і поліпшення [11, с.34].

У Мексиці, Кенії, Венесуелі, Індії, Бірмі, Пакистані проведено відповідну реформу шкільних навчальних програм, ведуться дослідження в галузі освіти, управління школами. У Кенії створено секретаріат з охорони середовища. У середніх школах питання екології включені до окремих тем різних шкільних дисциплін, а також уведено окремий предмет з екології. В початкових школах екодидактика здійснюється шляхом інтегрованого підходу, у середніх школах вивчається спецпредмет з екології.

Програма початкової школи Бірми "Вивчення навколишнього середовища" розрахована на ознайомлення дітей з їхнього доміткою, школою, ближнім оточенням, культурою. В Індії, Пакистані, Бангладеш викладання питань охорони природного середовища проводиться в рамках окремої дисципліни. У Венесуелі ознайомлення з проблемами екології розраховано на п'ять років. Вивчаються такі теми: "Природа і природні ресурси", "Населення і природні ресурси", "Екологічне і економічне планування природних ресурсів", "Людина – природа – розвиток техніки". Широко використовуються тематичні фотографії з різних напрямків охорони природи, кольорові діапозитиви з відповідними коментарями. Венесуела постачає дидактичні матеріали в інші латиноамериканські країни [1, с.29].

Дослідження та аналіз тенденцій розвитку зарубіжного досвіду мають допомогти у пошуках нових, ефективних шляхів удосконалення екологічної освіти, у створенні сучасних технологій навчання, формуванні екологічної культури, прогнозуванні майбутнього.

Проведене дослідження не вичерпує багатоплановості проблеми. Предметом подальшого вивчення могли б стати питання формування моделей світової освітньої екології, підготовки професійних педагогів-екологів, ролі неформальних світових об'єднань та мас-медіа в екологічній освіті.

-
1. *Бауер М.Й.* Методологія екологічної освіти. Чернівці, 2000.
 2. *Водопьянов П.А.* Экологическое образование в контексте идей глобального эволюционизма // Актуал. проб. экол. образ. и воспит.: Тез. докл. респ. науч. практ. конф. Минск, 1992.

3. Дреер А.М. Преподавание в средней школе США: проблемы начальных учителей. М., 1993.
4. Дробноход М.І., Вольвач Ф.В., Іващенко С.Г. Концептуальні основи формування екологічного мислення та здібностей людини будувати гармонійні відносини з природою. К., 2000.
5. Итоги экологического образования за 20 лет (Япония) // Р.Ж. Экология человека. 1993. № 5. 39.
6. Yoshida Kazuyoshi // Kankyo Jono kadaku. Environ. Inf. Sci. 1992.Vol.21. № 2.
7. Модернизация экологического образования в национальной программе Великобритании // Р.Ж. Экология человека. 1994. № 4. 59.
8. Охрана природы и экологическое образование (Германия) // Р.Ж. Экология человека. 1992. № 10.32.
9. Okologische Bildung in der DDR (Streibeb Gunter // wrss Z. Humboldt-Vniw-Berlin, 1988 . № 7.
10. Polityka ekologiczna panstwa. Warszawa. 1991.
11. Швед М. Екологічна едукація за кордоном і в Україні. Львів, 1997.

TENDENCIES OF THE FOREIGN ECOLOGICAL EDUCATION DEVELOPMENT

Mariya Shved

*Ivan Franko National University of Lviv
Doroshenko str., 41, UA – 79000 Lviv, Ukraine*

The paper highlights the theoretical aspects of the objective, content, methods and forms of ecological education in leading foreign countries and makes an analysis of their applying into practice. The author works out the basic conceptual models of ecological education, the conditions of Eco-system functioning and substantiates the role of ecology in developing humane values. The main tendencies of ecological education development in foreign countries are also examined.

Key words: ecological education, ecological culture, tendencies of development, conceptual models, ecological systems, international experience.

Стаття надійшла до редколегії 13.02.2003
Прийнята до друку 18.06.2003